

i programa u vaspitno obrazovnoj praksi, uočeno je da škole najčešće ostvaruju planirane programske zadatke ne vodeći dovoljno računa o opterećenosti učenika.

U tumačenju opterećenja učenika u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji polazi se od:

1) savremenih teorija i shvatanja o učenju i kognitivnom razvoju. Kada se radi o učenicima sa posebnim potrebama, preopterećenost i nedovoljna opterećenost jednako su pedagoški štetni za njihov razvoj. Prvi zbog nemogućnosti da se izvrši postavljeni zadatak, a drugi zbog nedovoljne angažovanosti latentnih (motomih i kognitivnih) sposobnosti učenika na izvršavanju zadataka koji su suviše laki i jednostavni. Dakle, optimalna opterećenost je najpoželjnija. Ona zahteva poznavanje razvojnih sposobnosti učenika i uslova u kojima se plan i program ostvare i prema tim činionicima pravilno odmerava programski sadržaj i potrebno vreme angažovanja (Nedović i sar. 2002).

2) saznanja o mogućnostima učenja dece i omladine sa posebnim potrebama. Savremena istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji, ističu sve više značaj sadržaja nastave za razvoj učenika i ukazuju da se razvoj može ostvariti usvajanjem novih znanja i pojmova. Ovakav stav zahteva novu koncepciju pri izboru i redosledu nastavnih sadržaja, kao i procenu opterećenosti učenika. U tom konceptu se procena opterećenosti učenika nastavnim sadržajima vršila u odnosu na sposobnosti učenika i u odnosu na proces usvajanja znanja, odnosno mogućnost i specifičnost učenja. Ovo bi bila novina u odnosu na dosadašnji aproksimativni pristup, koji je procenjivao opterećenost učenika kvantitetom, odnosno preopširnošću gradiva, a zanemarivao opterećenost gradivom koje ne odgovara sposobnostima ili pak opterećenost usled neadekvatnih metodskih rešenja (Nedović i sar. 2002).

3) zadatka specijalne edukacije i rehabilitacije - da li je školovanje u posebnim uslovima usvajanje znanja, veština i navika, ili/i razvijanje motomih, kognitivnih, komunikativnih i psihosocijalnih sposobnosti učenika (Kujović i sar. 1998).

CILJ RADA

Cilj ovog rada je utvrđivanje opterećenosti učenika specijalne osnovne škole zahtevima i obavezama koje proizilaze iz nastavnog plana i programa. Neophodno je utvrditi da li sadržaji koji su dati u programu mogu imati značaj za kognitivni razvoj učenika ili predstavljaju faktor njihovog opterećenja. Opšta pretpostavka od koje polazimo u istraživanju je da nastavni plan, program i udžbenici opterećuju učenike specijalne škole jer ne utiču na njihov kognitivni razvoj. Cilj istraživanja je proveriti paradigme, već metodologije izrade nastavnih planova i programa za učenike ometene u razvoju.

METOD

U radu su analizirani kvantitativni i kvalitativni aspekti opterećenja 34 učenika sa cerebralnom paralizom, koji se školuju u osnovnoj školi "Miodrag Matić" u Beogradu. Uzorak čini 43,75% devojčica i 56,25% dečaka. Koeficijent inteligencije ispitivanih učenika je na nivou lake mentalne retardacije, a uzrast učenika, u odnosu na razred, od 9 do 15 godina.

1) Kvantitativna analiza opterećenosti učenika podrazumevala je:

a) vremensko opterećenje učenika iskazano brojem časova (nedeljni fond časova, vremensko trajanje časa, ukupan broj *nastavnih sedmica* i godišnji fonda časova)

b) opterećenost obimom nastavne građe iskazane strukturom nastavnog plana i programa.

2) Kvalitativna analiza opterećenosti učenika podrazumevala je procenu primerenosti programskog sadržaja sposobnostima učenika sa cerebralnom paralizom i primenu adekvatnih metoda i tehnika rada.

Napominjemo, da do sada nije bilo ozbiljnijih studija i proučavanja ovog problema u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji. U prilog ovoj konstataciji ide činjenica da još uvek ne postoje empirijski utvrđene norme, koje bi određivale optimalnu opterećenost učenika u okviru pojedinih uzrasta.

Zato dobijene rezultate procene upoređujemo sa rezultatima opterećenosti učenika redovne škole.

REZULTATI SA DISKUSIJOM

1. Vremensko opterećenje učenika

Obavezne nastavne aktivnosti u redovnoj i specijalnoj školi organizovane su po predmetima i nivoima odnosno, razredima. Naziv nastavne aktivnosti, broj predmeta i nivoa (razreda) je isti za obe škole. Školska godina počinje i završava se u isto vreme u redovnoj i specijalnoj školi, pa je tako i broj radnih dana isti. Nastava se izvodi petodnevno u toku sedmice (36 nedelja) ili ukupno 180 nastavnih dana u redovnoj i u specijalnoj školi.

Uporednom analizom vremenskog opterećenja učenika u redovnoj i specijalnoj školi u odnosu na nedeljni fond časova (mlađi školski uzrast I — IV razred), evidentirana je kvantitativna razlika u korist učenika redovne škole. Ona je posledica planiranog većeg fonda časova, kao i dužeg trajanja nastavnog časa (u redovnoj školi čas traje 45, a u specijalnoj školi 30 minuta). Ova razlika i njen značaj mogu se ilustrovati na primeru razlika planiranih vremena za pojedinačne predmete, ali i na primeru ukupno planiranog vremena na nedeljnom i godišnjem nivou. Na primer, za matematiku u I razredu specijalne škole planirano je 90 minuta nedeljno, što je samo 36% planiranog vremena za isti predmet u redovnoj školi. Ukupno planirano vreme za nastavne aktivnosti u specijalnoj školi je 450 minuta za jednu nedelju, što čini 55,55% planiranog vremena za iste aktivnosti u redovnoj školi.

Smanjenjem fonda časova u dnevnom i sedmičnom intervalu i vremena trajanja časa u nastavnom planu za učenike sa cerebralnom paralizom, izvršeno je određeno vremensko rasterećenje učenika. Međutim, skraćivanje vremena koje ne prati i promena ishoda obrazovanja i vaspitanja, predstavlja pre uzrok preopterećenosti učenika nego njihovo rasterećenje.

Aktuelni nastavni plan za učenike sa cerebralnom paralizom ne vodi dovoljno računa ni o uzrastu učenika, jer je predviđeno isto dnevno opterećenje za I i II razred, kao i za III i IV razred, što je još jedan od faktora opterećenja učenika.

2. Opterećenost učenika obimom nastavne građe

Tabela 1. *Opterećenost učenika redovne i specijalne škole obimom nastavne grade iskazana kroz strukturu nastavnog programa*

PREDMETI	Redovna škola	Specijalna škola	Redovna škola		Specijalna škola	
	Broj tema	Broj tema	Br. nast. jed.		Br. nast. jed.	
	n	n	n	%	n	%
Srpski jezik	3	3	108	60	36	33,33
Priroda i društvo	4	7	28	38,88	26	36,11

U tabeli 1 prikazana je opterećenost učenika obimom nastavne grade, kroz strukturu nastavnog programa srpskog jezika i programa prirode i društva. Broj planiranih nastavnih tema u programu srpskog jezika je isti za obe škole. Razlika je evidentirana u broju predviđenih nastavnih jedinica za realizaciju planiranog programa. U redovnoj školi planirano je 60% časova za obradu planiranih tema, dok je u specijalnoj školi to samo 33% (što može predstavljati faktor opterećenja). Kada je u pitanju struktura programa za prirodu i društvo, vidimo da postoji razlika u broju planiranih tema u korist specijalne škole. Međutim, predviđeno ukupno vreme za obradu planiranih tema znatno je veće u redovnoj školi. Slični podaci dobijaju se upoređivanjem bilo kog predmeta redovne i specijalne škole.

3. Provera znanja učenika sa cerebralnom paralizom

Procena usvojenosti aktuelnog nastavnog programa pokazala je da postojeći nastavni program ne odgovara učenicima sa cerebralnom paralizom, ne stimuliše njihov razvoj, već predstavlja faktor njihovog opterećenja (Rapaić, Nedović 2002). Za potrebe ove procene konstruisan je test znanja za svaki predmet i za svaki razred. On je polazio, od individualnih sposobnosti učenika u svakom ispitivanom razredu, sa jedne strane i objektivnih, sadržinskih kriterijuma koji podrazumeva test znanja. To znači da su učenici iz srpskog jezika i matematike ispitivani pismeno i usmeno, dok je u slučaju predmeta veština (likovne i muzičke kulture i fizičkog vaspitanja) ispitivanje vršeno tako što su učenici trebali da urade i određene praktične zadatke koji su zahtevali manipulativnu i motornu spretnost. Zadaci su pokrivali nastavne oblasti iz tekuće školske godine. Na taj način isključena je mogućnost zaboravljanja, ali i maturacije. Za svaki od tačnih odgovora, iz svakog testa znanja, učenik je dobijao jedan poen. Kako je svaki test imao 10 zadataka, postignuće učenika u odnosu na ispitivane sadržaje moglo se izraziti u procentima.

Ukupno prosečno postignuće učenika I razreda bilo je 23,6%, učenika II razreda 27%, III razreda 57%, a IV razreda 42,6%. Učenici I razreda imaju najveće postignuće na testu fizičkog vaspitanja (40%), a najlošije postignuće iz muzičke kulture (18%), dok je izrazito nizak nivo postignuća dobijen na testu srpskog jezika (22%), matematike (19%) i likovne kulture (19%). Učenici II razreda najbolje rezultate imaju na testu fizičkog vaspitanja, sa skorom postignuća od 60%. Na testu srpskog jezika dobijen je skor od 16,6% poena, a na testu matematike samo 11,6%. Znatno bolje rezultate na testovima znanja ostvarili su učenici III razreda (57%), sa najvećim postignućem iz likovne kulture (70%), a najnižim iz matematike (41%). Interesantan podatak je da su učenici ovog razreda imali niži nivo postignuća iz muzičkog vaspitanja (54%) nego iz srpskog jezika (62%). Učenici IV razreda najbolje postignuće imaju iz fizičkog vaspitanja (70%), a najniži nivo postignuća iz matematike (16,6%).

Struktura dobijenih rezultata pokazuje da ispitivani učenici imaju veoma nizak nivo usvojenosti znanja u svim ispitivanim razredima. Reč je o pojavi čiji uzrok leži u neusklađenosti nastavnih planova i programa sa motoričkim, kognitivnim, komunikativnim i socijalnim sposobnostima učenika sa cerebralnom paralizom. Uskladjivanje nastavnih sadržaja je imperativno, jer ovaj ambijent, opterećen neuspehom učenika sigurno nije stimulativan za njihov razvoj. Zapaženo je takode da je numeričko ocenjivanje neprikladno kod učenika sa cerebralnom paralizom, jer ne uvažava motome, kognitivne, komunikativne, emocionalne, socijalne i druge komponente ovih učenika.

Pored navedenih, postoje i drugi faktori koji na indirektan način mogu opteretiti učenike sa cerebralnom paralizom: uslovi i organizacija rada škole, metode i oblici rada, odnos nastavnika i drugi. Ovi faktori su više konativnog karaktera. Ovom prilikom prikazujemo opterećenost aktuelnim udžbenicima.

Tabela 2. Postignuće učenika sa cerebralnom paralizom na testu poznavanja pojmova

Predmet	Maksimum	Postignuće	Procenat
1. Matemji jezik	324	188	58.02
2. Priroda i društvo	648	346	53.30
3. Matematika	344	139	40.40
Ukupno	1316	673	51.13

Postignuće učenika sa cerebralnom paralizom na testovima za procenu usvojenih pojmova koji su predviđeni u udžbeniku, koji prati aktuelni nastavni programom, prikazana su u tabeli 2. Evidentan je veoma mali indeks usvojenosti pojmova, kada su u pitanju učenici sa cerebralnom paralizom. Primena takvih udžbenika nije adekvatna, jer oni svojim jezikom, stilom i načinom izlaganja i tumačenjem grade nisu do kraja pristupačni ovim učenicima, što dodatno povećava njihovo opterećenje.

5. Procena sposobnosti učenika sa cerebralnom paralizom

Procena motomih i kognitivnih sposobnosti kod učenika sa cerebralnom paralizom pokazuje da ovi učenici nemaju razvijene adekvatne sposobnosti za nezavisno učestvovanje u vaspitno obrazovnom procesu (Rapaić, Nedović 2001). Učenici sa cerebralnom paralizom ne mogu savladati nastavne sadržaje i zahteve školovanja pod okolnostima kao učenici redovnih škola. Potrebna im je organizovana i stručna pomoć u obliku vannastavnih aktivnosti. Cilj ovih aktivnosti je stimulacija razvoja i konkretan vid pomoći učenicima u rešavanju praktičnih problema, pri savladavanju nastavnih sadržaja. Ovaj vid pomoći učenicima moguće je ostvariti kroz programe preventivno korektivnog rada, koji se strukturiraju kroz obavezne vannastavne aktivnosti. Vrsta vannastavne aktivnosti, dužina trajanja i broj nedeljnih ponavljanja posebno se određuje za svakog učenika u zavisnosti od vrste i težine problema u učenju (Nedović, 2005). Problem je što, pri strukturiranju ovih aktivnosti u aktuelnom nastavnom planu za učenike sa cerebralnom paralizom, nije vođeno računa o preostalim sposobnostima učenika i o njihovom obrazovnim i vaspitnim potrebama. Ponudene vannastavne aktivnosti i njihov fond časova nisu adekvatni i nisu dovoljni i ne mogu biti od veće pomoći pri usvajanju nastavnih sadržaja i ostvarivanju ciljeva obrazovanja i vaspitanja. Strukturisanju vannastavih aktivnosti mora prethoditi procena sposobnosti učenika, na kojima se naslanja vaspitno obrazovni rad. Program se mora zasnivati na specifičnoj organizaciji preostalih sposobnosti i mora pratiti i podsticati razvoj tih sposobnosti.

ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja su pokazali da je kvantitativno (vremensko) opterećenje učenika specijalne škole manje, u odnosu na učenike redovne škole (manji fond časova i kraće trajanje časa, kao i reduciran broj nastavnih jedinica).

Neprimerenost nastavnih sadržaja u odnosu na sposobnosti ovih učenika i u odnosu na redosled usvajanja znanja, rezultirala je malom efikasnošću nastave, što potvrđuju i dobijeni rezultati na testu znanja i testu usvojenosti pojmova.

Analizom aktuelnog nastavnog plana i programa specijalne škole evidentirana su dva faktora opterećenja učenika sa cerebralnom paralizom: prvi, preterani zahtevi u pogledu kvantiteta gradiva koje učenik treba da usvoji u kraćem vremenskom periodu, nego što je to moguće (kvantitativno - vremensko opterećenje) i drugi, gradivo koje ne odgovara preostalim sposobnostima (težina programskog sadržaja propisanih za pojedine uzraste) (kvalitativno - kognitivno opterećenje).

Dosadašnji, aproksimativno - empirijski pristup izradi nastavnih planova i programa treba zameniti. Izradu nastavnog plana i programa treba strukturirati na osnovu procene sposobnosti učenika na kojima se bazira vaspitno-obrazovni proces i preko kojih ovi učenici funkcionišu u školi. Kvalitativna analiza opterećenosti učenika ističe potrebu rasterećenja postojećih nastavnih sadržaja, ne prostim isključivanjem nepotrebnih sadržaja i skraćivanjem vremena, već shvatanjem logičke strukture predmeta i razvoj a sposobnosti učenika na kojima se zasniva vaspitno obrazovni rad, kao i uvođenjem novih metodskih i tehničkih rešenja.

Optimalno opterećenje učenika sa cerebralnom paralizom moguće je ostvariti promenom ciljeva vaspitanja i obrazovanja tj. njihovim usklađivanjem sa sposobnostima i potrebama učenika.

LITERATURA

- Nedović G. (2005): Vannastavne aktivnosti, u Rapaić D., Ilanković V., Nikolić S. i sar., Školovanje dece sa motoričkim poremećajima, CIDD, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, str 195 - 216.
- Nedović G., Rapaić D., Milenković M. (2002) : Procena opterećenosti učenika u specijalnoj školi, Dani defektologa Jugoslavije, Zbornik rezimea, str. 107- 108.
- Rapaić D., Nedović G. (2001): Procena motornih, kognitivnih i komunikativnih sposobnosti cerebralno paralizovanih učenika, Dani defektologa Jugoslavije, Zbornik rezimea i radova, Arandelovac, str. 82.
- Kujović D., Rapaić D., Nedović G. (1998) : Special education in Montenegro, Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije, Podgorica.
- Rapaić D., Nedović G. (2002) : Ličenje maternjeg jezika kod cerebralno paralizovane Dece, Seminar defektologa, Niš.
- Pedagoška enciklopedija (1989) u redakciji: Podkonjak N. i Šimleša P., Beograd.
- Službeni glasnik RS (1993), Prosvetni glasnik br. 19, Beograd.
- Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, Ministarstvo prosvete RS, Beograd, 2005.